

ПАРАНОЇДНИЙ СТИЛЬ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промов Джозефа МакКарті)

Стаття присвячена аналізу дискурсивних особливостей параноїдного стилю в американському політичному дискурсі на матеріалі промов сенатора Джозефа МакКарті. Встановлено, що характерними дискурсивними рисами параноїдного стилю є конфліктна стратегічна домінанта, різноманітні лексичні, прагматичні та риторичні засоби створення образу ворога, зокрема, вживання негативно-оцінної лексики, опозиції типу «ми – вони», вербальних інвектив, елементів конспірологічного дискурсу, створення образу загрози, зокрема, апеляція до страху та залякування, стратегія дискредитації ворога.

Ключові слова: *акцентуїована особистість, політичний дискурс, когнітивний стиль, комунікативний стиль, параноїдний стиль політичного лідерства.*

Стильовий підхід є першою в історії психологічної науки спробою аналізу функціонування стійких відмінностей у способах сприйняття і мислення індивідів, тобто особливостей індивідуального розуму, що обумовлює значний інтерес та актуальність для сучасної психології та психолінгвістики, зокрема, до проблематики когнітивних та комунікативних стилів особистості.

Об'єктом даного дослідження є американський політичний дискурс, предметом – дискурсивні особливості прояву параноїдної акцентуації політичного діяча на матеріалі вибірки з промов сенатора Джозефа МакКарті та транскриптів засідань комісії з розслідувань анти-американської діяльності, яку очолював вищезазначений американський політик. Матеріал охоплює період з 1950 по 1954 роки, приблизний обсяг вибірки складає 200 сторінок [14]. Метою дослідження є встановлення лексико-семантичних, риторичних та стратегічних особливостей дискурсу параноїдної особистості Джозефа МакКарті, які обумовлюють типологічну належність його комунікативного стилю до параноїдного.

До основних теоретичних джерел стильового підходу належать: гештальтпсихологічна традиція (теорія психологічної диференціації Г. Віткіна), психоаналітична традиція (теорія когнітивних контролів Дж. Клейна, Р. Гарднера, Ф. Хольцмана, Х. Шлезінгера та ін.), дослідження індивідуальних стратегій категоризації (теорія когнітивного темпу Дж. Кагана), когнітивні теорії особистості (теорія індивідуальних понятійних систем О. Харві, Д. Ханта, Х. Шродера, теорія персональних конструктів Дж. Келлі) [9].

У 50-60-ті роки ХХ ст. у межах досліджень, зосереджених на індивідуальних відмінностях у сприйнятті, аналізі, категоризації і відтворенні інформації в американській психології з'явився термін «когнітивний стиль». Стверджувалось, що когнітивні стилі є формально-динамічними характеристиками інтелектуальної діяльності ін-

дивіда, які не пов'язані зі змістовими аспектами роботи інтелекту. На методологічній основі когнітивного підходу було сформульовано визначення *когнітивного стилю* як властивих людині індивідуально-своєрідних способів оброблення інформації про своє оточення. Наразі розрізняють близько 15 когнітивних стилів, зокрема, полезалежність – полenezалежність, імпульсивність – рефлексивність, аналітичність – синтетичність, або концептуальна диференційованість, вузькість – широта категоризації, когнітивна складність – простота тощо [5; 9].

Когнітивний стиль особистості тісно пов'язаний з поняттям індивідуального *комунікативного стилю*, який визначається як стійка модель комунікативної поведінки, опосередкована індивідуальними особливостями (психотипом) та характером діяльності людини [7]. Комунікативний стиль як загальний підхід до побудови міжособистісних стосунків залежить від багатьох чинників, зокрема від психологічних особливостей комуніканта, його життєвого досвіду, моральної культури суспільства тощо.

Поняття комунікативного стилю досить близьке за своєю суттю до поняття характеру, на різноманіття яких вчені постійно звертали увагу, здійснюючи спроби типології та категоризації характерів людини. До перших концепцій у сфері характерології, які намагалися «внести порядок в хаос індивідуального», можна віднести графологію, фізіологічну типологію Кречмера, френологію Галля, фізіогномістику Лафатера та астрологію. Так, типологія характерів Гіпократів збереглася й донині. Вона була розвинена І.П. Павловим у типологію вищої нервової діяльності, яка містить чотири гіпократовські типи: холерики, флегматики, сангвініки і меланхоліки.

Поняття життєвого стилю у психології першим використав Альфред Адлер, маючи на увазі унікальне поєднання рис, способів поведінки і звичок, які визначають неповторну картину існування індивіда [1]. Життєвий стиль, який А. Адлер ототожнював з поняттями «стиль життя», «характер», «особистість», на думку автора, формується у дитинстві під впливом особливостей організму, умов виховання, життєвих труднощів, остаточно закріплюючись до 4-5 років. Доросле життя лише фіксує і зберігає життєвий стиль, що надає змогу передбачати людську поведінку. Найяскравіше життєвий стиль проявляється при зіткненні індивіда з життєвими проблемами.

Згідно з концепцією невротичної особистості Карен Хорні [13], з метою досягнення відчуття безпеки та зниження тривоги індивід використовує різні дефензивні стратегії, кожна з яких супроводжується певною орієнтацією у міжособистісних відносинах, зокрема: орієнтація на людей (поступливий тип), орієнтація від людей (відособлений тип), орієнтація проти людей (ворожий тип), що, в свою чергу, слугує підґрунтям для формування продуктивного або непродуктивного стилю міжособистісної взаємодії. До непродуктивного стилю взаємодії, зокрема, належать: домінування, маніпуляція, суперництво. Психолог зазначає, що здоровій людині властива здатність змінювати стратегії міжособистісної комунікації згідно обставин, на відміну від невротичних осіб, яким притаманний виражений конфлікт цих стратегій у процесі комунікації.

Отже, сучасні типології суб'єктів спілкування розробляють на основі індивідуально-типологічних особливостей індивіда, до яких належать: темперамент, психічні процеси (особливості сприйняття, пам'яті, уяви, мислення), психічний стан (втома,

апатія, стрес, тривожність, депресія і т. д.), психічні особливості (емоційні, вольові, інтелектуальні), комунікативні особливості (установки на спілкування і ціннісні орієнтації в спілкуванні).

Серед різноманітних підходів до тлумачення комунікативних стилів виокремимо загальні методологічні засади: 1) стилем є прояв цілісності індивідуальності; 2) стиль пов'язаний з певною спрямованістю і системою цінностей особи; 3) стиль виконує компенсаторну функцію, допомагаючи індивідуальності найефективніше пристосуватися до вимог середовища.

У рамках дослідження політичної комунікації психологи та політологи виділяють поняття *стилю політичного лідерства*, що визначається як модель здійснення політиком своїх функцій, у якій фіксується своєрідність його поведінки, характер взаємодії з близьким оточенням і послідовниками, ціннісні орієнтації, особливості прийняття рішень і низка інших факторів [6]. Багатогранність феномену політичного лідерства проявляється в існуванні різних лідерських типів і стилів політичних діячів. При цьому, деякі політики вирізняються наявністю низки індивідуальних, властивих тільки їм, рис, окремі з яких набувають домінуючого характеру, що, в свою чергу, обумовлює формування індивідуального стилю лідерства.

Одним із підходів до типології політичних лідерів є *клініко-психологічний підхід*, який використовує термінологію «пограничних» станів особистості та акцентуованих рис особистості [2]. Дослідники зазначають, що, політиці найвищого рангу притаманні численні екстремальні ситуації, що сприяє прояву стилю політичного лідерства. Відтак, згідно з даним підходом, медико-психологічні та психіатричні терміни використовуються для опису проявів стилю політичного лідерства в екстремальних ситуаціях, а не прояву психічних відхилень політиків (хоча це не виключається).

У рамках типології політичного лідерства за клініко-психологічним параметром розрізняють наступні стилі поведінки політиків: параноїдний, демонстративний, компульсивний (епілептоїдний), депресивний, шизоїдний [4; 11]. У політичній діяльності вищого рангу зустрічаються переважно три з чотирьох виокремлених К. Леонгардом [2] типів акцентуацій особистості, а саме: демонстративний, компульсивний та параноїдний типи, останній з яких розглянемо детальніше.

Комплексний опис параноїдного стилю у когнітивному та поведінковому аспекті здійснив психолог Д. Шапіро [10]. Зазначимо основні риси параноїдної особистості:

- загальна модель поведінки: постійне напруження, антагоністична спрямованість, цілеспрямованість, загальна мета – захист від загрози;
- реакція на зовнішній вплив – підозрілість; усвідомлення загрози з боку вищої сили або авторитету; загроза сприймається як зовнішня, загальна реакція – захист;
- когнітивний аспект: сприйняття вкрай вузьке, інтенсивне, вузько концентроване на своїй ідеї; шукає підтверджень; базується на упередженні; підозріле;
- сприйняття реальності: світ складається із ключів (знаків) з таємним значенням, зневага до очевидної реальності, проекція (приписування оточуючим людям мотивацій, які параноїк не може визнати в собі).

Американський історик та політолог Р. Хофстадтер у своєму есе “The paranoid style in American politics” [12] назвав американську політику «ареною для незвичайно розгніваних людей» (arena for uncommonly angry minds) [12: 3]. Автор з позицій теорії риторики описав характерні особливості дискурсу «розгнаних» політиків, при цьому вперше використавши термін “параноїдний стиль”. Використовуючи психіатричний термін для описання політиків з вираженою схильністю до перебільшень, надмірною підозрілістю та конспірологічними фантазіями, Р. Хофстадтер, назвав параноїдність «стилем мислення» (style of mind), зазначаючи, що, як і стиль у мистецтві, він є способом світобачення та самовираження [12: 4].

Автор зазначає, що параноїдний стиль як культурний та ментальний феномен реалізується, головним чином, в атмосфері соціальних конфліктів (етнічних, релігійних, ідеологічних, воєнних), пов’язаних з найвищими національними цінностями, що сприяє виникненню глибоких страхів та ненависті серед населення. За словами автора, виникненню «синдрому параноїдної риторики» сприяє «катастрофа або, більшою мірою, страх катастрофи» [12: 39].

У центрі картини світу параноїда знаходиться образ ворога – ворожої сили, а в основі запеклої боротьби проти неї лежить почуття власної величі та обраності долею для протистояння ворогу. Параноїдні політики вбачають конфронтацію протилежних світоглядів як непримиренний конфлікт, який неможливо вирішити за допомогою політичного компромісу або дипломатії. Відтак, у розумі параноїда панують категоричні судження, підозри та уявна небезпека. З цього приводу Р. Хофстадтер зазначає: «*We are all sufferers of history, but the paranoid is a double sufferer, since he is afflicted not only by the real world, with the rest of us, but by his fantasies as well*» [12: 40]. Образ ворога у параноїдному дискурсі незмінно вербалізується в апокаліптичних та абсолютистських термінах (apocalyptic and absolutist framework) [12: 17], тобто ворог для політика-параноїда характеризується як всесвітнє зло глобальних масштабів, де «театром дії є увесь світ» (The theatre of action is the entire world) [12: 24]. Проілюструємо фрагментом промови Дж. МакКарті у Вілінгу 1950 року (Wheeling speech):

Fellow Americans, thank you very much for the opportunity to be with you tonight to discuss a subject which, in my opinion, towers in importance above all others. It is the subject of international atheistic communism. It deals with the problem of destroying the conspiracy against the people of America and free men everywhere... Many of you have been engaged in this all-out fight against communism long before I came on the scene. You have been engaged in what may well be the final Armageddon foretold in the Bible—that struggle between good and evil, between life and death, if you please. (Senator McCarthy, June 2, 1950).

Зазначимо, що діяльність Джозефа МакКарті пов’язана із жорсткою викривальною анти-комуністичною діяльністю та боротьбою проти розповсюдження таємних агентів-комуністів серед політиків США, так званих, “enemies from within”. Викриття та дискредитація ворогів-комуністів є основним мотивом всієї політичної діяльності сенатора МакКарті, яку можна вважати надцінною ідеєю параноїдальної особистості сенатора. Ворогом в даному фрагменті виступає міжнародний комунізм, який концептуалізується у промові як змова міжнародного масштабу (conspiracy against the people of America and free men everywhere). Мотив змови, який експліцитно ілюструє

конспіративістський світогляд політика, водночас реалізує в дискурсі стратегію створення образу масштабної прихованої загрози. Цей приклад також ілюструє використання апокаліптичної риторики (apocalyptic rhetoric) при створенні образу ворога, з характерним використанням біблійної метафорики, військової лексики та бінарних опозицій (good and evil, life and death). Останні, зокрема, ілюструють інверсійний тип мислення параноїдної особистості, з характерними «крайнощами» у світогляді («чорне» і «біле») та умовним поділом людей на «друзів» та «ворогів».

Апокаліптичність і абсолютистські концепції добра і зла виражаються завдяки використанню лексем універсального значення, так званих, allness terms (all, everywhere), бінарних опозицій (good and evil, life and death), мілітаристської лексики (all-out fight; struggle) та біблійної метафорики (the final Armageddon). Загалом, створений образ ворога у даному фрагменті дискурсу політика вирізняється всеохопністю (глобальністю) масштабів та аморфністю (*international atheistic communism*). Наскрізним є мотив боротьби проти ворога як проти всесвітнього зла (*all-out fight against communism*) з акцентом на надважливості цього питання для подальшої долі світу (*towers in importance above all others*).

Крім того, згідно з концепцією Р. Хофстадтера, для параноїдного стилю превалюючим мотивом є (манія) переслідування, таємної небезпеки та змови, що впливає з конспіративістського менталітету, притаманного світогляду параноїдних політиків [8]. Слід зазначити, що попри спільні схильності до надмірної підозрливості та недовіри, конспіративістського та апокаліптичного мислення, клінічні параноїки та політичні параноїди мають суттєві відмінності. Так, для параноїка світ є ворожим та змовницьким середовищем, спрямованим власне проти нього, в той час як у дискурсі політичного параноїда певні явища навколишнього світу несуть загрозу для нації, культури чи способу життя мільйонів інших громадян [12: 4]. Таким чином, параноїдний політик не позиціонує себе як індивідуальну жертву персональної змови проти себе, а, натомість, характеризує свої переконання як патріотичні та безкорисливі, а політичну боротьбу як справедливу та морально виправдану. Слід, однак, зазначити, що серед радикально налаштованих політичних діячів та екстремістів можуть зустрічатися і власне параноїки (наприклад, А. Гітлер, Й. Сталін).

Розглянемо приклад, що ілюструє вживання елементів конспірологічного дискурсу, притаманного промовама сенатора МакКарті:

How can we account for our present situation unless we believe that men high in this government are concerting to deliver us to disaster? This must be the product of a great conspiracy, a conspiracy on a scale so immense as to dwarf any previous such venture in the history of man. A conspiracy of infamy so black that, when it is finally exposed, its principals shall be forever deserving of the maledictions of all honest men (Senator McCarthy, 1951, *The history of George Catlett Marshall*).

У даному прикладі політик тричі вживає лексему “conspiracy” (the product of a great conspiracy; a conspiracy on a scale so immense; a conspiracy of infamy so black) та іншу лексику із семантичного поля «таємна змова», (concerting; exposed), що підсилюється негативно-оцінною лексикою (disaster; to dwarf; black infamy; maledictions). Риторичний ефект досягається завдяки використанню синтаксичного паралелізму у структурі

тексту та лексичних повторів. Цікавим є вживання інклюзивного займенника “we” та словосполучення “all honest men”, що позиціонує автора у тексті, а також створення ним неконкретизованого образу ворога (“men high in this government”, “its principals”).

Агресивний стиль політичної боротьби проти комунізму, зокрема і стиль проведення допитів сенатором МакКарті з властивою йому аргументацією з позиції сили та апеляцією до страху (залякування), характеризується у мас-медіа номінацією «кампанія страху» (*campaign of fear*). Відтак, притаманною рисою параноїдного дискурсу МакКарті є конфліктна стратегічна домінанта, яка, зокрема, реалізується за допомогою використання інвективних номінацій. Наведемо приклад конфліктного дискурсу МакКарті, який використовує жорстку авторитарну аргументацію, застосовуючи експліцитну конфронтативну комунікативну стратегію.

If a stupid, arrogant or witless man in a position of power appears before our Committee and is found aiding the Communist Party, he will be exposed. The fact that he might be a General places him in no special class as far as I am concerned (Senator McCarthy 1954, *Army-McCarthy hearing*).

Так, частиною створеного політиком образу ворога-зрадника є експліцитна інвектива – *a stupid, arrogant or witless man in a position of power*, яка базується на аргументації *ad hominem*, тобто стосується особистих рис адресата, а не його ідеологічних переконань.

Отже, стиль вербальної поведінки в політиці відповідає певному типу акцентуації характеру політичного діяча, що проявляється виразними дискурсивними особливостями. Так, характерними дискурсивними рисами параноїдного стилю є конфліктна стратегічна домінанта, різноманітні лексичні та лінгвопрагматичні засоби створення образу ворога, зокрема вживання негативно-оцінної лексики, опозицій типу «ми – вони», вербальних інвектив, елементів конспірологічного дискурсу, створення образу загрози, зокрема, апеляція до страху та залякування, стратегія дискредитації ворога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адлер А. О невротическом характере. – М., 1997.
2. Коблянская Е., Лабковская Е. Поведение политиков предсказать можно. // Независимая газета. – 1993. – 31 марта.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности. – К: “Вьща школа”, 1989. – 376 с.
4. Политология. Под ред. Ачкасова В.А., Гуторова В.А. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.
5. Парилис С.Э. Когнитивный стиль «простота-сложность» как характеристика индивидуальности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / АН СССР. Ин-т психологии. – М., 1988. – 18 с.
6. Погорельый Е.Д., Филиппов К.В., Фесенко В.Ю. Политологический словарь-справочник. – Ростов н/Д: ООО Наука-Спектр, 2008. – 320 с.
7. Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.
8. Энтин Дж. Теории заговоров и конспиративистский менталитет, Новая и новейшая история №1, 2000. – режим доступа: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/ECCE/CONSP.HTM>

9. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004 – 384 с.
10. Шапиро Д. Невротические стили / Пер. с англ. К.В. Айгон – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, Серия Современная психология: теория и практика, 2000.
11. Щёкин Г.В. Социальная теория и кадровая политика. – К.: МАУП, 2000. – 576 с.
12. Hofstadter, Richard. The paranoid style in American politics. – Режим доступа: <http://studyplace.ccnmtl.columbia.edu/files/courses/reserve/Hofstadter-1996-Paranoid-Style-American-Politics-1-to-40.pdf> Horney, Karen.
13. The neurotic personality of our time. – Psychology Press, 1999. – 299 p.
14. http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/generic/McCarthy_Transcripts.htm

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

Кулиш Т.В., асп.,
Институт филологии, КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПАРАНОИДНЫЙ СТИЛЬ В АМЕРИКАНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ.

Статья посвящена анализу дискурсивных особенностей параноидного стиля в американском политическом дискурсе на материале речей сенатора Джозефа Мак-Карти. Установлено, что характерными дискурсивными чертами параноидного стиля является конфликтная стратегическая доминанта, использование разнообразных лексических, прагматических и риторических средств для создания образа врага, в частности употребление негативно-оценочной лексики, оппозиций типа «мы – они», вербальных инвектив, элементов конспирологического дискурса, апелляция к страху и запугиванию, стратегия дискредитации врага.

Ключевые слова: *акцентуированная личность, политический дискурс, когнитивный стиль, коммуникативный стиль, параноидный стиль политического лидерства.*

Kulish T.V., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PARANOID STYLE IN THE AMERICAN POLITICAL DISCOURSE

The article analyzes the discursive features of the paranoid style in American political discourse on the material of Joseph McCarthy's speeches. It has been found that the characteristic features of the paranoid style are the following: conflict strategy of verbal interaction, the use of variety of lexical, pragmatic and rhetorical devices aimed at creating an image of the enemy, particularly, the use of negative-evaluative vocabulary, oppositions such as "we-they", verbal invectives, elements of conspiracy discourse, appeals to fear and intimidation, strategy of discreditation of the enemy.

Key words: *accentuated personality, political discourse, cognitive style, communicative style, paranoid style of political leadership.*